

ՀՀ ԱՇԽԱՏՈՒԹԻ ՄԻԳՐԱՑԻԱՅԻ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԳՆԱՀԱՏՈՒՄԸ

Վահան ՂԱԼՈՒՄՅԱՆ
ՀՊՏՀ ՄՏՀ ամբիոնի ասպիրանտ

Բանալի բառեր՝ աշխատուժ, միգրացիա, հետևանքներ, տրանսֆերտ, տնտեսական աճ, ՀՆԱ

Սկսած 1990-ական թթ. Հայաստանն ակտիվորեն մասնակցում է միգրացիոն գործընթացներին՝ որպես դոնոր երկիր: Ըստ ՄԱԿ-ի ազգաբնակչության բաժնի այդ ժամանակվանից ի վեր Հայաստանից համախառն զուտ միգրացիան (իմիգրանտների թվից հանած էմիգրանտների թիվը) կազմել է ավելի քան 1 մլն. մարդ¹: Սակայն, 1990-ական թթ. սկզբին ՀՀ-ից արտագաղթողների մեջ մեծ տեսակարար կշիռ էին կազմում նաև Ադրբեջանից ներգաղթած փախստականները, որոնց վերաբերյալ վիճակագրական տրվյալները բացակայում են և թյուր կարծիք է ստեղծվում, թե այդ տարիներին ՀՀ-ից արտագաղթացները միայն ՀՀ քաղաքացիներ են եղել: Այնուամենայնիվ, չնայած որոշ մեղմացումների՝ Հայաստանի ներկայիս միգրացիոն իրավիճակն ընդհանուր առմամբ մնում է շատ մտահոգիչ (Աղյուսակ 1): Ուստի, սույն աշխատանքում փորձ է կատարվել բացահայտել թե ՀՀ աշխատուժի միգրացիան ինչ սոցիալ-տնտեսական հետևանքներ է թողնում տնտեսության վրա: Մասնավորապես, բացահայտվել է, թե արդյոք Հայաստանից միգրացիան նպաստում է աշխատատեղերի ստեղծմանը և տնտեսական աճին, թե բացասաբար է ազդում երկրի տնտեսական զարգացման վրա:

Այսպես, աշխատուժի միգրացիայի շնորհիվ միգրանտների կողմից տարբեր ուղիներով փոխանցված ֆինանսական միջոցները կարևոր նշանակություն ունեն դոնոր երկրների տնտեսությունների, այդ թվում նաև ՀՀ համար: Սոցիալիստական համակարգի փլուզումից հետո սկիզբ առած Արևելք-Արևմուտք միգրացիան ուղղված է թուլացնելու եկամտի և զբաղվածության կրճատմամբ պայմանավորված տնտեսական լարվածությունն ու ապահովելու լրացուցիչ ֆինանսական ներհոսք դեպի դոնոր երկրներ: Հարկ է նշել, որ երկիր փոխանցվող էմիգրանտների դրամական միջոցները, մեղմելով բնակչության անվճարունակության խնդիրը, նպաստել են 1990-ական թվականների խորը ճգնաժամի հաղթահարմանը: Դրա շնորհիվ կանխարգելվել է սոցիալական լուրջ ցնցումների վտանգը, ինչը և հանդիսացել է պետականության ամրապնդման գործոններից մեկը:

¹ World Population Prospects, The 2 Revision, Number of migrants", I.E.I. Population Division, Department of Economic and Social affairs <http://esaun.org/unpd/wpp/E-eel-ata/migration.html>

Աղյուսակ 1. Միջազգային ուղևորափոխադրումների ծավալները 2002-2016թթ. (հազար մարդ)²

Տարին	Ժամանել են	Մեկնել են	Հաշվեկշիռ	Ուղևորահոսքերի ընդհ. ծավալը
2002	590.7	593.4	-2.7	1184.0
2003	618.3	628.5	-10.2	1246.9
2004	739.9	737.8	2.1	1477.7
2005	845.8	833.3	12.5	1679.2
2006	983.7	962.0	21.8	1945.7
2007	1296.6	1296.8	-3.2	2590.3
2008	1397.2	1420.2	-23.1	2817.4
2009	1432.0	1457.0	-25.0	2889.0
2010	1754.2	1800.9	-46.7	3555.1
2011	1945.1	1988.9	-43.8	3534.1
2012	2191.8	2234.6	-42.8	4426.4
2013	2476.3	2507.5	-31.2	4983.8
2014	2734.6	2776.3	-41.8	5510.9
2015	2709.3	2752.7	-43.4	5462.0
2016	2867.1	2915.2	-48.2	5782.3

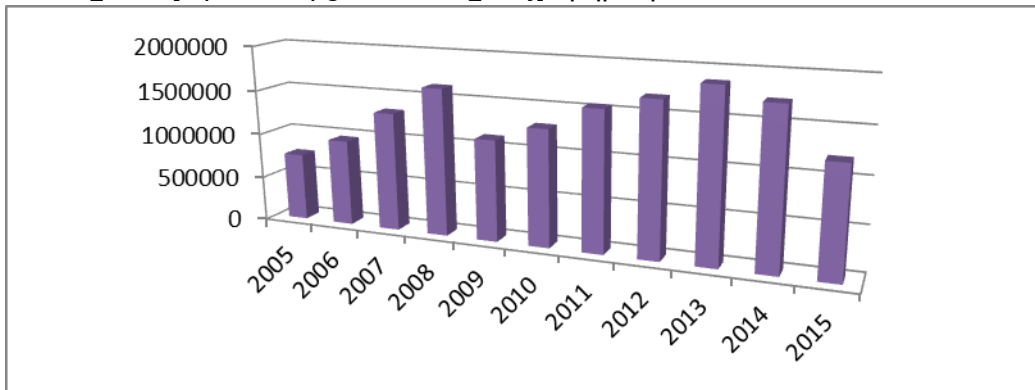
Աշխատանքային միգրացիայի ուղղակի հետևանք հանդիսացող դրամական հոսքերը այլ երկրներից դեպի Հայաստան էականորեն նպաստում են աղքատության կրճատմանը, նույնիսկ այն դեպքում, երբ դրանք կրճատվել են բնակչության դրամական եկամուտների կառուցվածքում:

ՀՀ բանկային համակարգի միջոցով ֆիզիկական անձանց անունով ոչ առևտրային նպատակով արտերկրից ստացվող դրամական փոխանցումների դինամիկան 2005-2015թթ. ըստ ՀՀ կենտրոնական բանկի տվյալների ներկայացված է Գծապատկեր 1-ում: Ընդհանուր առմամբ, մինչև 2009թ. դրամական փոխանցումները աճել են, սակայն կապված համաշխարհային ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի ազդեցության հետ՝ կտրուկ անկում է գրանցվել: Այնուամենայնիվ, սկսած 2010 թվականի տարեսկզբից՝ արդեն իսկ գրանցվել է դրամական փոխանցումների ծավալների ավելացում 2009թ. համեմատ, 2010թ. սկսած՝ դրանք ունեցել են աճի միտում, սակայն 2014թ. վերջին համաշխարհային նավթի գների կտրուկ անկման, որի արտահանումը Ռուսաստանի պետական բյուջեի առաջատար ճյուղերից մեկն է, և այդ երկրի նկատմամբ կիրառվող տնտեսական պատժամիջոցների պատճառով ՌԴ-ում սկսվեց ռուբլու տարերային արժեզրկումը, որը հանգեցրեց այդ երկրի տնտեսական զարգացման մակարդակի անկման: Ինչն իր ուղղակի ազդեցությունն է թողել այդ երկրում ապրող և աշխատող մեր հայրենա-

² ՀՀ տարածքային կառավարման նախարարության Միգրացիոն պետական ծառայության ինտերնետային կայք՝ www.smsmta.am

կիցների բարեկեցության վրա: Դա խիստ բացասական ազդեց ՀՀ արժու-
թային շուկայի վրա, տրանսֆերտները ՌԴ-ից կտրուկ նվազեցին, ինչը իր
հերթին հանգեցրեց լուրջ հիմնախնդիրների մեր երկրի տնտեսության հա-
մար: Արժույթի զգալի արժեզրկումը հանգեցրեց նաև տրանսֆերտներ ստա-
ցողների գնողունակության անկմանը: Հարկ է նշել, որ 2014 թ. գրանցվել է
դրամական փոխանցումների ծավալի անկում, ինչը շարունակվել է 2015 թ.:
Այսպես, 2014թ. Ռուսաստանի Դաշնությունից ոչ առևտրային նպատակով
Հայաստան է փոխանցվել մոտ 1,5 մլրդ ԱՄՆ դոլար, որը կազմում է տվյալ
տարվա ընդհանուր փոճանցումների շուրջ 89%-ը, իսկ 2015 թ. ընդամենը
917 միլիոն ԱՄՆ դոլար, այսինքն՝ ընդհանուր փոխանցումների 76%-ը:³ Կա-
րելի է նշել նաև, որ ըստ ՀՀ ԱՎԾ տվյալների՝ 2015 թ. խիստ կրճատվել է,
ինչպես արտահանումը, այնպես էլ ներմուծումը, որն էլ իր հերթին բերել է
ներքին ապրանքաշրջանառության կրճատմանը:

Սակայն հարկ է նշել, որ վերոհիշյալ ցուցանիշները չեն կարող ճշգրիտ
արտացոլել իրական պատկերը: Դրամական փոխանցումների ծավալը իրա-
կանում ավելի մեծ է, քանի որ փոխանցումների մի մասն իրականացվում է
ոչ ֆորմալ ուղիներով կամ անօրինական էմիգրանտների կողմից, որոնք չեն
կարող արտացոլվել պաշտոնական վիճակագրության մեջ: Միևնույն ժամա-
նակ, 2005-2015թ.թ. ՀՀ բանկային համակարգի միջոցով ոչ առևտրային
նպատակով կատարված դրամական փոխանցումների աղբյուրների աշ-
խարհագրությունը ունի հետևյալ տեսքը՝ 75.8%-ը՝ ՌԴ-ից, 9.9%-ը՝ ԱՄՆ-ից,
1.5%-ը՝ Ղազախստանից և 12.8%-ը՝ այլ երկրներ:

Գծապարկեր 1. 2005-2015 թթ. ՀՀ բանկային համակարգի միջոցով ֆիզիկական անձանց անունով ոչ առևտրային նպատակով մուտք եղած տարեկան փոխանցումների դինամիկան (հազ. ԱՄՆ դոլար)⁴

³ ՀՀ Կենտրոնական բանկի ինտերնետային կայք՝ www.cba.am

⁴ ՀՀ տարածքային կառավարման նախարարության Միգրացիոն պետական ծառայության ինտերնետային կայք՝ www.smsmta.am

Մի կողմից արտաքին միգրացիան հանգեցնում է դրամական փոխանցումների ծագման երկրից տնտեսության կախվածության ավելացմանը, այսպես կոչված, «տրանսֆերտային ասեղ»-ի էֆեկտին, իսկ մյուս կողմից, համարվում է աշխատուժ արտահանող երկրներում աղքատության թեթևացման գլխավոր գործոններից մեկը և տնտեսական զարգացման աղբյուր: Չնայած դրամական փոխանցումների դրական ու բացասական ազդեցությունների վերաբերյալ չլուծված բանավեճին՝ ակնհայտ է, որ արտագաղթողների կողմից իրականացվող այդ փոխանցումների քանակը բավականին մեծ է և զարգացող երկրներից շատերի համար հանդիսանում է արտարժույթի ներհոսքի կարևոր աղբյուր: Ստացվող դրամական փոխանցումների ազդեցությունը ՀՆԱ-ի մակարդակի վրա և դրանց միջև կապը ներկայացված է կորելացիոն աղյուսակի միջոցով⁵:

	ՀՆԱ (ընթացիկ ԱՄՆ դոլար)	Մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ (ընթացիկ ԱՄՆ դոլար)	Ջուտ ընթացիք տրանսֆերտներ (ընթացիկ ԱՄՆ դոլար)
ՀՆԱ (ընթացիկ ԱՄՆ դոլար)	1		
Մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ (ընթացիկ ԱՄՆ դոլար)	0.999976828	1	
Ջուտ ընթացիք տրանսֆերտներ (ընթացիկ ԱՄՆ դոլար)	0.917885344	0.915814235	1

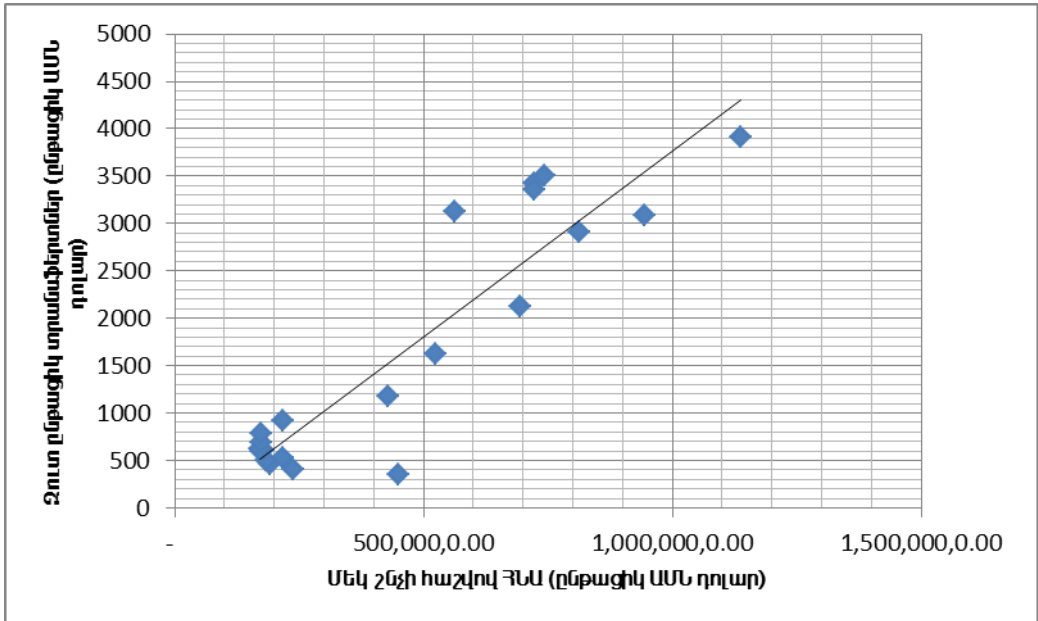
$$Correl(X,Y) = \frac{\sum(x - \bar{x})(y - \bar{y})}{\sqrt{\sum(x - \bar{x})^2 \sum(y - \bar{y})^2}}$$

Գործակիցը հաշվարկվում է երեք փոփոխականներից յուրաքանչյուր զույգի համար՝ ՀՆԱ (ընթացիկ ԱՄՆ դոլար) և մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ (ընթացիկ ԱՄՆ դոլար), մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ (ընթացիկ ԱՄՆ դոլար) և Ջուտ ընթացիկ տրանսֆերտներ (ընթացիկ ԱՄՆ դոլար), ինչպես նաև ՀՆԱ (ընթացիկ ԱՄՆ դոլար) և Ջուտ ընթացիկ տրանսֆերտներ (ընթացիկ ԱՄՆ դոլար): Առաջին զույգի դեպքում կորելացիայի գործակիցը կազմում է 0.999976828, երկրորդի՝ 0.915814235, երրորդի դեպքում 0.917885344: Վերը ներկայացված բանաձևում X, Y նշված փոփոխականների զույգերն են, իսկ \bar{x} , \bar{y} այդ նույն փոփոխականների միջին թվաքանակային մեծությունները: Երեք գործակիցներից յուրաքանչյուրը հաշվարկվում է թվային շարքերի տվյալների հիման վրա: Առաջին գործակցի դեպքում թվային շարքերն են ՀՆԱ (ընթացիկ ԱՄՆ դոլար) և մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ (ընթացիկ ԱՄՆ դոլար) ցուցանիշների տվյալները: Հաշվարկը կատարվել է հետևյալ տրամաբա-

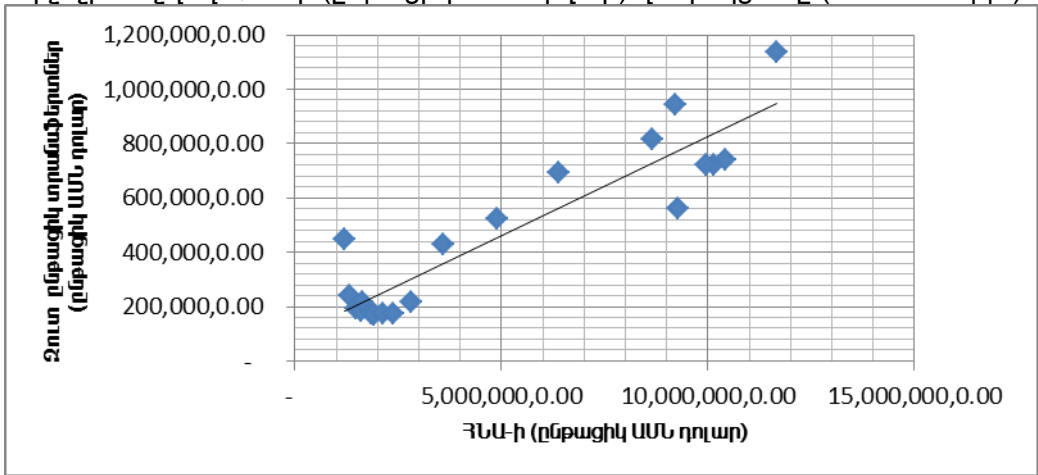
⁵ Տվյալները վերցված են՝ <http://data.worldbank.org/indicator>

նությամբ նախ հաշվվել է երկու մեծությունների թվաբանական միջինը 1993-2015թթ. համար, այնուհետ՝ յուրաքանչյուր տարեթվի համար երկու փոփոխականներից յուրաքանչյուրի՝ միջինից շեղման մեծությունների արտադրյալների գումարը: Սա կազմում է ներկայացված բանաձևի համարիչի մեծությունը: Հայտարարը հաշվարկվում է հետևյալ կերպ. դարձյալ յուրաքանչյուր տարեթվի համար հաշվվում է երկու փոփոխականներից յուրաքանչյուրի՝ միջինից շեղման մեծությունների քառակուսի աստիճանը, ապա դրանց գումարների արտադրյալի քառակուսի արմատը: Ստացված համարիչի և հայտարարի արդյունքները հարաբերում են, որի արդյունքում ստացվում է ներկայացված գործակիցը: Նույն տրամաբանությամբ են հաշվարկված նաև մյուս երկու գործակիցները: Ենթադրվում է, որ որքան բարձր է կորելացիայի գործակիցը, այնքան ավելի հավաստի են կապը և կախվածությունը ուսումնասիրվող փոփոխականների միջև: Տվյալ դեպքում երեք գործակիցներն էլ արտահայտում են նշված փոփոխականների միջև կորելացվածության բարձր աստիճան: Ինչպես երևում է կորելացիոն աղյուսակից, զուտ ընթացիկ տրանսֆերտների և մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ-ի միջև (ինչպես նաև ՀՆԱ-ի) կորելացվածության գործակիցը շատ բարձր է, այսինքն՝ տրանսֆերտների ծավալների ավելացմանը զուգընթաց ավելանում է ինչպես ՀՆԱ-ի բացարձակ մեծությունը, այնպես էլ մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ-ի մեծությունը: Երեք գործակիցների դեպքում էլ կորելացման աստիճանը ոչ միայն բարձր է, այլ նաև դրական, ինչը ենթադրում է, որ նշված տնտեսական ցուցանիշներից յուրաքանչյուր երկուսի միջև կախվածությունը պատկերող կորագծերը պետք է ունենան դրական թեքություն, ինչն էլ պատկերում են ներքոհիշյալ գծապատկերները: Ինչպես զուտ ընթացիկ տրանսֆերտների (ընթացիկ ԱՄՆ դոլար) և մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ-ի (ընթացիկ ԱՄՆ դոլար) զուգակցումը, այնպես էլ զուտ ընթացիկ տրանսֆերտների և ՀՆԱ-ի զուգակցումը ներկայացնող կորերն ունեն վերընթաց կորերի տեսք: Գծապատկեր 2-ում ներկայացված յուրաքանչյուր կետ իրենից ներկայացնում է համապատասխան տարեթվում արձանագրված ընթացիկ տրանսֆերտների և մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ-ի կոորդինատային կետի դիրքը: Հաջորդ գծապատկերը կառուցված է նույն տրամաբանությամբ, միայն մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ-ի փոխարեն դիտարկվում է ՀՆԱ-ի մեծությունը: Ուղիղ գծերը երկու գծապատկերում էլ ներկայացնում են կետերի տեղաբաշխման միտումը: Ինչպես երևում է վերը կատարված վերլուծությունից, ՀՆԱ-ի և մեկ շնչի հաշվով տրանսֆերտային փոխանցումների միջև գոյություն ունի դրական կորելացիոն կապ, ինչը նշանակում է՝ տրանսֆերտները նպաստել են տնտեսական աճին: Այս օրինաչափությունը հիմնավորվում է նաև տեսականորեն, որովհետև տրանսֆերտ վճարումները ազդում են բնակչության սպառման մա-

Կարդակի վրա, ինչը հետադարձ կապի սկզբունքով խթանում է արտադրությունը և դառնում տնտեսական աճի գործոններից մեկը:

Գծապատկեր 2. Ձուտ ընթացիկ տրանսֆերտների (ընթացիկ ԱՄՆ դոլար) և մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ-ի (ընթացիկ ԱՄՆ դոլար) զուգակցումը (1993-2015թթ.)

Գծապատկեր 3. Ձուտ ընթացիկ տրանսֆերտների (ընթացիկ ԱՄՆ դոլար) և ՀՆԱ-ի (ընթացիկ ԱՄՆ դոլար) զուգակցումը (ՀՀ, 1993-2015թթ.)

Ուստի առավել ակնառու է ՀՀ տնտեսության համար, որովհետև մեկ շնչի հաշվով տրանսֆերտային վճարումները հարաբերականորեն մեծ թիվ են

կազմում: Հեղինակի կողմից կատարված վերլուծության մեջ դիտարկվել են անձնական տրանսֆերտների մեծությունը, այսինքն՝ փոխանցումներ, որոնք կատարվել են ոչ ռեզիդենտ տնային տնտեսություններից ռեզիդենտ տնային տնտեսություններին: Ցանկացած տնտեսության համար նման տրանսֆերտների առկայությունը և մեծությունը կարող է լրացուցիչ ներարկում լինել, որը բարենպաստ ազդեցություն կարող է ունենալ սպառման ծավալների վրա, ինչն էլ դրականորեն կանդրադառնա ՀՆԱ ցուցանիշի վրա: Սակայն մյուս կողմից, անձնական տրանսֆերտների մեծ ծավալները, հատկապես, երբ ՀՆԱ-տրանսֆերտներ հարաբերակցությունը նշանակալի մեծություն է ընդունում, կարող են բացասական բնութագրիչ լինել տվյալ տնտեսության համար, քանի որ նման հարաբերակցությունը ենթադրում է, որ ներքին արդյունքի զգալի համարժեքն ունեցող արդյունք արտադրվում է ոչ թե տվյալ երկրում, այլ փոխանցվում է արտերկրից: Այսինքն՝ տվյալ երկրի ռեզիդենտ հանդիսացող տնտեսավարողները (օրինակ՝ որպես աշխատավարձ) եկամուտներ են ստանում ոչ ռեզիդենտ տնտեսավարողներից: Ինչպես երևում է կորելացիոն աղյուսակից, զուտ ընթացիկ տրանսֆերտների և մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ-ի միջև (ինչպես նաև ՀՆԱ-ի) կորելացվածության գործակիցը շատ բարձր է, այսինքն՝ տրանսֆերտների ծավալների ավելացմանը զուգընթաց ավելանում է ինչպես ՀՆԱ-ի բացարձակ մեծությունը, այնպես էլ մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ-ի մեծությունը:

Այսպիսով, ավելցուկային աշխատուժի միգրացիան օգնել է բազմաթիվ միգրանտների ունենալու ապրուստի միջոց և կատարելու մեծածավալ դրամական փոխանցումներ: ՀՀ ՀՆԱ և մեկ շնչի հաշվով տրանսֆերտային փոխանցումների մեծությունների միջև գոյություն ունի դրական կորելացվածություն կապ, ինչը նշանակում է՝ տրանսֆերտները նպաստել են ՀՀ տնտեսական աճին: Այս օրինաչափությունը հիմնավորվում է նաև տեսականորեն, որովհետև տրանսֆերտ վճարումները ազդում են բնակչության սպառման մակարդակի վրա, ինչը հետադարձ կապի սկզբունքով խթանում է արտադրությունը և դառնում տնտեսական աճի գործոններից մեկը: Դա առավել ակնառու է ՀՀ տնտեսության համար, որովհետև մեկ շնչի հաշվով տրանսֆերտային վճարումները հարաբերականորեն մեծ թիվ են կազմում:

Վահան ՂԱԼՈՒՄՅԱՆ

ՀՀ աշխատուժի միգրացիայի տնտեսական ազդեցությունների գնահատումը
Բանալի բառեր՝ աշխատուժ, միգրացիա, հետևանքներ, տրանսֆերտ, տնտեսական աճ, ՀՆԱ

Չնայած որոշ մեղմացումների՝ Հայաստանի ներկայիս միգրացիոն իրավիճակն ընդհանուր առմամբ մնում է շատ մտահոգիչ: Սույն աշխատանքում փորձ է կատարվել բացահայտել թե ՀՀ աշխատուժի միգրացիան ինչ սոցիալ-տնտեսական հետևանքներ է թողնում տնտեսության վրա: Մասնավորապես, բացահայտվել է, թե արդյոք Հայաստանից միգրացիան նպաստում է աշխատատեղերի ստեղծմանը, տնտեսական աճին և բնակչության բարեկեցության բարձրացմանը, թե բացասաբար է անդրադառնում երկրի տնտեսական զարգացման վրա:

Ваган ГАЛУМЯН

Оценка экономического воздействия трудовой миграции в Армении

Ключевые слова: рабочая сила, миграция, последствия, трансферты, экономический рост, ВВП

Несмотря на некоторое смягчение текущая миграционная ситуация в Армении по-прежнему вызывает серьезную озабоченность. В этой статье была предпринята попытка определить социальные и экономические последствия миграции рабочей силы РА. В частности, выяснилось, способствует ли миграция из Армении созданию рабочих мест, экономическому росту и повышению благосостояния населения или негативно сказывается на экономическом развитии страны.

Vahan GALUMYAN

Assessment of the economic impact of labor migration in Armenia

Key words: labor force, migration, consequences, transfers, economic growth, GDP

Despite some easing, the current migration situation in Armenia still raises serious concerns. In this article, an attempt has been made to determine the social and economic consequences of the migration of the RA workforce. In particular, it was clarified whether migration from Armenia contributes to the creation of jobs, economic growth and the welfare of the population, or negatively affects the economic development of the country.